

Pravo optuženika na obrazloženu sudsku odluku

Bubalović, Tadija

Source / Izvornik: **Zbornik Pravnog fakulteta u Zagrebu, 2014, 64, 989 - 1011**

Journal article, Published version

Rad u časopisu, Objavljena verzija rada (izdavačev PDF)

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:118:745079>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-09-21**

PRAVNI

Pravni fakultet Faculty of Law

Sveučilište u Rijeci
University of Rijeka

Repository / Repozitorij:

[Repository of the University of Rijeka, Faculty of Law](#)
[- Repository University of Rijeka, Faculty of Law](#)

uniri DIGITALNA
KNJIŽNICA

DIGITALNI AKADEMSKI ARHIVI I REPOZITORIJI

PRAVO OPTUŽENIKA NA OBRAZLOŽENU SUDSKU ODLUKU

*Prof. dr. sc. Tadija Bubalović **

UDK: 343.151:342.722
341.131.14(4)

Pregledni znanstveni rad
Primljeno: listopad 2014.

Autor u radu daje prikaz jednog važnog ljudskog prava optuženika – prava na obrazloženu sudsku odluku zajamčenog člankom 6. stavkom 1. Europske konvencije za zaštitu ljudskih prava i temeljnih sloboda. Polazna je tvrdnja autora da svaka sudska odluka kojom se odlučuje o kaznenom djelu, krivnji i kazni, mora biti potpuno i pravilno obrazložena. Pri tome opseg i sadržaj obrazloženja ne mora biti isti kod svih vrsta presuda, o čemu se u radu daju detaljniji izvodi. Također se upozorava na iznimnu važnost ovog optuženikovog ustavnog, zakonskog i konvencijskog prava, koja se ogleda u tome što je pravilno napisana kaznena presuda, posebice njezino obrazloženje, jamstvo pravičnog suđenja te istinitosti i zakonitosti donesene odluke. Osim toga, njome se osigurava djelotvorno ostvarenje i njegova prava na žalbu u kaznenom postupku. U kontekstu navedenih odrednica navedena su brojna pravna stajališta visokih domaćih i međunarodnih sudova. Zaključno se u radu ističe da nasuprot pravu optuženika na obrazloženu sudsku odluku stoji pozitivna obveza suda da svoje odluke pravilno, određeno i jasno obrazloži sukladno procesnim pravilima i općeprihvaćenim ustavnim i međunarodnopravnim standardima.

Ključne riječi: sudska odluka, pravo na obrazloženu odluku, opseg i sadržaj obrazloženja, pravični postupak

* Dr. sc. Tadija Bubalović, profesor Pravnog fakulteta Sveučilišta u Rijeci, Hahlić 6, Rijeka

I. UVOD

Institucionalni sustav zaštite ljudskih prava u kaznenom postupku, zajamčen međunarodnim pravom o ljudskim pravima, obuhvaća i zaštitu nekoliko temeljnih kaznenoprocenih prava okrivljenika, kojima pripada i pravo na obrazloženu sudsku odluku. Riječ je, zapravo, o jednom važnom pravu optuženika koje je zajamčeno na više razina: ustavnoj, međunarodnopravnoj i zakonskoj razini. Ustav¹ u članku 29., uz druga prava, jamči i pravo na pravično suđenje. Međunarodnopravna obveza obrazlaganja sudskih odluka proizlazi iz odredbe članka 6. stavka 1. Europske konvencije za zaštitu ljudskih prava i temeljnih sloboda.² Zakonska obveza izrade pisane presude proizlazi iz više odredaba Zakona o kaznenom postupku³, posebice članka 459. stavka 1., prema kojem pisana presuda mora imati i obrazloženje. Osim ove normativno-pravne zajamčenosti, pravo na obrazloženu sudsku odluku proizlazi i iz brojnih judikata najviših domaćih kaznenih sudova, Ustavnog suda te Europskog suda za ljudska prava (ESLJP). Stoga, kazneni postupak koji ne bi rezultirao ne samo zakonom, nego i pravilno obrazloženom sudskom odlukom, ne bi udovoljio ustavnim i međunarodnim standardima o općeprihvaćenom pravu građanina na pravično suđenje kao vrhovnom načelu kaznenog postupka.⁴ O tome pravu, njegovu pojmu, opsegu i sadržaju, višestrukoj zajamčenosti, sadržajnim i formalnim sastavnicama obrazloženja kaznene presude o krivnji i sankciji, pravnim posljedicama (ne)valjanog obrazloženja, posebice pravnim stajalištima domaćih i međunarodnih sudišta analiziranih u kontekstu navedenih odrednica, bit će detaljnije izlagano u ovom radu.

¹ Ustav Republike Hrvatske, Narodne novine, broj 56/1990, 135/1997, 113/2000, 28/01, 76/2010 i 5/2014.

² Europska konvencija za zaštitu ljudskih prava i temeljnih sloboda, Narodne novine, Međunarodni ugovori, broj 18/1997, 6/1999 – pročišćeni tekst, 8/1999 – ispravak, 14/2002 i 1/2006 (dalje u tekstu: Konvencija).

³ Zakon o kaznenom postupku, Narodne novine, broj 152/2008, 76/2009, 80/2011, 121/2011, 91/2012, 143/2012, 56/2013, 145/2013. Citiranje članaka, stavaka i točaka u ovom radu bez navođenja određenog zakona odnosi se na ovaj Zakon.

⁴ Krapac, D., *Kazneno procesno pravo, knjiga prva: Institucije*, V. izmijenjeno i dopunjeno izdanje, Narodne novine, Zagreb, 2012., str. 137 i dalje. Vidi i odluku Ustavnog suda, U-III/2374/2009, od 4. listopada 2010.

2. POJAM PRAVA NA OBRAZLOŽENU SUDSKU ODLUKU

2.1. Pojam i opravdanje prava

Pravo optuženika na obrazloženu sudsku odluku (*right to a reasoned decision*) opći je element prava na “pravični postupak” iz članka 6. stavka 1. Konvencije.⁵ Njegovi pojedini aspekti mogu se promatrati i u kontekstu pravila o presumpciji okrivljenikove nedužnosti povezanog s načelom *in dubio pro reo* te posebice u kontekstu prava na djelotvoran pravni lijek zajamčen člankom 2. Protokola 7 uz Konvenciju.⁶ U spoznajnom pogledu pravo optuženika na obrazloženu sudsku odluku je pravo na poznavanje bitnih razloga i obrazloženih stajališta na temelju kojih je proglašen krivim i osuđen. Naime, nije dovoljno da je optuženik upoznat samo s tim da ga je sud proglasio krivim za neko kazneno djelo, nego je potrebno takvu odluku obrazložiti, tj. argumentirati zbog čega je i iz kojih razloga osuđen. Ako optuženik ne bi znao za razloge svoje osude, država bi povrijedila njegovo pravo na pravično suđenje, ali i pravo pristupa sudu onemogućavanjem djelotvornog korištenja pravnog lijeka. Pravo je optuženika ne na bilo kakvu, nego na pravilno i potpuno obrazloženu sudsku odluku. Jedino takva odluka može poslužiti kao valjana osnovica za odluku o tome hoće li se koristiti pravnim lijekom, a ako se i odluči na njega, po kojim će ga osnovama izjaviti. Općeprihvaćeno je mišljenje da se “interesi pravde” ne mogu ostvariti ako sudska odluka nije pravilno i potpuno obrazložena, posebice zbog toga što se pravo na pravično suđenje i pravo na djelotvoran pravni lijek učinkovito mogu ostvariti pomoću razumljivih i obrazloženih presuda.⁷

Temeljno opravdanje (*ratio legis*) postojanja ovoga prava sadržano je u potrebi omogućavanja stranaka da nepravilnu i nezakonitu sudsku odluku mogu učinkovito pobijati pravnim lijekom. U teoriji je općeprihvaćeno mišljenje da obveza obrazlaganja sudskih odluka znači sljedeća jamstva “pravičnog postupanja”: (a) kvalitetu (*kakvoću*) odluke – obveza obrazlaganja potiče sud na kvalitetnije odlučivanje i bolje obrazloženje odluke, (b) *informacijsku osnovicu za odluku* – na temelju koje stranke mogu donijeti odluku hoće li je i u kojim pravcima pobijati pravnim lijekom te (c) *potvrdu časti i dostojanstva subjekta o čijim*

⁵ O različitim aspektima pravičnosti vidi Trechsel, S. (with the assistance of S. J. Summers), *Human Rights in Criminal Proceedings*, Oxford University Press, Oxford, 2005., str. 114 – 116.

⁶ Detaljnije o načelu pravičnog postupka vidi Ashworth, A., *Article 6 and the Fairness of Trials*, *Criminal Law Review*, 1999., str. 261 – 272; Uzelac, A., *Hrvatsko procesno pravo i jamstvo “pravičnog postupka” iz Europske konvencije za zaštitu ljudskih prava i temeljnih sloboda*, Zbornik Pravnog fakulteta u Rijeci, vol. 19, suppl., 1998., str. 1005 – 1030.

⁷ Trechsel, S., *op. cit.* u bilj. 5, str. 102.

pravima se odlučuje.⁸ I Ustavni je sud izrekao da je djelotvorno ostvarivanje prava na obrazloženu sudsku odluku “*potvrda časti i dostojanstva građanina*”⁹ te da je ljudsko dostojanstvo “središnja točka vrijednosnog ustrojstva Ustava”.¹⁰ U teoriji se također navodi da je pravilno obrazložena sudska odluka jamstvo ostvarenja i ovih kaznenoprocenih postulata: odluka (volja) suda iznesena u konkretnoj presudi treba pokazati identičnost s voljom sadržanoj u pravnoj normi; obrazloženje sudske odluke omogućava instancijsku provjeru postupka i načina na koji je sud donio tu odluku¹¹ te da ono omogućava provjeru logičnosti i opravdanosti donesenih zaključaka nižega suda.¹²

U analitičkim prikazima bogate prakse ESLJP-a upućuje se na više razloga na kojima se temelji pravo na obrazloženu presudu. To su: (a) usmjeravajući razlozi (*reasons of a functional orientation*), za optuženika da sazna i prouči razloge sudske odluke te tako stekne mogućnost uspješnijeg korištenja pravnog lijeka¹³, (b) razlozi pravne prirode (*reasons of legal theory*), što znači da se pravna stajališta navedena u sudskoj odluci mogu ispitati samo na temelju pravilnog i potpunog obrazloženja, (c) razlozi prihvatljivosti (*reasons of acceptability*) postularaju nužnost navođenja uvjerljivih razloga u odluci¹⁴, (d) razlozi transparentnosti (*reasons of transparency*)¹⁵ proizlaze iz prava na javnu raspravu, odnosno prava na transparentnost suđenja.¹⁶

2.2. Ustavna i međunarodnopravna zajamčenost prava

Prije svega, pravo optuženika na obrazloženu sudsku odluku jest *ustavno pravo* optuženika. Tumačeći odredbu članka 29. Ustava Ustavni sud u više svo-

⁸ O tome više vidi Galligan, D. J., *Due process and Fair Procedures: a Study of Administrative Procedures*, Clarendon Press, London, 1996., str. 431 i dalje, prema: Krapac, D., *op. cit.* u bilj. 4, str. 159.

⁹ Odluka Ustavnog suda, U-III-2374/2009, od 4. listopada 2010.

¹⁰ Protokol 13 uz Konvenciju govori o “urođenom dostojanstvu svih ljudskih bića”, a članak I. Povelje o temeljnim pravima Europske unije govori o tome da je “ljudsko dostojanstvo nepovredivo... i mora se poštovati i štiti.”

¹¹ Ono omogućava sudovima pravni lijek da vrše svoju nadležnost. Tako Piquerez, G., *Procédure pénale Suisse: traité théorique et pratique*, Schulthess, Zurich, 2000., str. 671.

¹² Usporedi Vasiljević, T., *Sistem krivičnog procesnog prava SFRJ*, Savremena administracija, Beograd, 1981., str. 412 i dalje.

¹³ O tome i u odluci ESLJP-a *Hadjianastassiou protiv Grčke* od 16. prosinca 1992.

¹⁴ Vidi odluku ESLJP-a *Georgiadis protiv Grčke* od 29. svibnja 1997.

¹⁵ Vidi odluku ESLJP-a *Helmers protiv Švedske* od 29. listopada 1991.

¹⁶ Više o tome vidi Trechsel, S., *op. cit.* u bilj. 5, str. 102 – 104, prema: Ilić, G., *Pravo na obrazloženu sudsku odluku*, Crimen, vol. 2, br. 2, 2011., str. 232 – 233.

jih odluka izrijekom govori o “ustavnom pravu” prema kojem su sudovi dužni određeno i potpuno obrazložiti donesene odluke, posebice kada je riječ o krivnji optuženika za kazneno djelo¹⁷, kao i to da je dužnost valjanog obrazlaganja sudskih presuda neizostavna sastavnica načela pravičnog postupka iz članka 6. stavka 1. Konvencije.¹⁸ Odluke koje ne sadržavaju obrazloženja protivne su ovom Ustavom zajamčenom pravu.¹⁹ Ustavni sud posebice naglašava da bi prava zajamčena Ustavom i međunarodnim pravnim aktima bila “iluzorna i teorijska (umjesto stvarna i učinkovita), kada ne bi postojala obveza sudbene odnosno upravne vlasti da obrazlože svoje odluke”.²⁰

Međunarodnopravna zajamčenost obrazlaganja sudskih odluka proizlazi iz odredbe članka 6. stavka 1. Konvencije²¹, ali i odredbe članka 2. Protokola 7 uz Konvenciju.²² ESLJP u presudi *Ajdarić protiv Hrvatske* izrijekom navodi da “presude domaćih kaznenih sudova moraju biti odgovarajuće obrazložene (*adequately reasoned*)”.²³ U presudi *Gorou protiv Grčke* ESLJP je izrekao da je “pozitivna obveza suda da u svojim presudama navede razloge kojima se vodio pri donošenju odluke” te da će “eventualna povreda prava na pošteno suđenje zbog propusta suda da obrazloži sudsku odluku uvijek ovisiti o osobitim okolnostima svakog konkretnog slučaja”.²⁴ U presudi *Erkapić protiv Hrvatske*²⁵ taj Sud podsjeća da nedostatak primjerenog obrazloženja od sudskih vlasti dovodi do “ozbiljne dvojbe o pouzdanosti i točnosti” konkretnog dokaza, kao i o “kvaliteti takvog dokaza”.²⁶

¹⁷ Odluka Ustavnog suda, U-III-4532/2007, od 12. studenoga 2009.

¹⁸ To stajalište proizlazi iz presude ESLJP-a *Hadjianastassiou protiv Grčke* od 26. lipnja 1992.

¹⁹ Odluka Ustavnog suda, U-III-3463/2012, od 20. lipnja 2013.

²⁰ Odluka Ustavnog suda, U-III-2097/2007, od 12. siječnja 2011.

²¹ Odluka ESLJP-a *Ruiz Torija protiv Španjolske* od 9. prosinca 1994.

²² Pravno stajalište izraženo u presudi ESLJP-a *Hadjianastassiosu protiv Grčke* od 26. lipnja 1992.

²³ Odluka ESLJP-a *Ajdarić protiv Hrvatske* od 13. prosinca 2013. Vidi i Omejec, J., *Konvencija za zaštitu ljudskih prava i temeljnih sloboda u praksi Europskog suda za ljudska prava – Strasbourški acquis*, Novi Informator, Zagreb, 2013., str. 1161 – 1162.

²⁴ Odluka ESLJP-a *Ruiz Torija protiv Španjolske* od 9. prosinca 1994. i *Van de Hurk protiv Nizozemske* od 19. travnja 1994.

²⁵ Presuda ESLJP-a *Erkapić protiv Hrvatske* od 25. travnja 2013.

²⁶ Odluka Ustavnog suda, U-III-2160/2011, od 9. svibnja 2013. O odlukama ESLJP-a kojima je odlučivano protiv Republike Hrvatske vidi više u Krapac, D.; Đurđević, Z.; Ivičević Karas, E.; Bonačić, M.; Burić, Z., *Presude Europskog suda za ljudska prava protiv Republike Hrvatske u kaznenim predmetima*, Pravni fakultet Sveučilišta u Zagrebu,

Navedeni članak Konvencije jamči pravo na pravično suđenje, ali i benefite sadržane u presumpciji nedužnosti iz članka 6. stavka 2. te Konvencije²⁷, kao posebnom elementu prava na “pravični postupak”. Presumpcija nedužnosti jamči da se svatko smatra nedužnim i da ga nitko ne može smatrati krivim dok mu se pravomoćnom sudskom presudom ne utvrdi krivnja. Ova je presumpcija u izravnoj povezanosti s načinom i rezultatima utvrđivanja činjenica u kaznenom postupku.²⁸ ESLJP je u odluci *Peša protiv Hrvatske* izrekao da pretpostavku okrivljenikove nedužnosti smatra sastavnicom prava na pravični postupak iz članka 6. stavka 1. Konvencije (utvrđujući pritom njezinu povredu).²⁹ Do povrede ovog načela doći će ako sud okrivljenika smatra krivim prije pravomoćne presude, što se može utvrditi iz izreke presude, a posebno iz njezina obrazloženja. U predmetu *Telfner protiv Austrije*³⁰ ESLJP je utvrdio povredu pretpostavke okrivljenikove nedužnosti zato što je osuda podnositelja zahtjeva zasnovana samo na dvjema slabim indicijama i šutnji okrivljenika.

S pretpostavkom okrivljenikove nedužnosti tijesno je povezano pravilo *in dubio pro reo*. Po tom pravilu dvojbe oko postojanja pravno relevantnih činjenica, posebice ako je riječ o krivnji, sud mora rješavati u korist okrivljenika. I povredu ovoga pravila moguće je utvrditi iz navoda obrazloženja presude. U predmetu *Ajdarić protiv Hrvatske*³¹ ESLJP je izrekao da odluke koje su donijeli nacionalni sudovi “nisu bile adekvatno utemeljene i obrazložene” te da se “u takvim okolnostima može kazati da odluke nacionalnih sudova nisu uvažile temeljni zahtjev kaznenog pravosuđa da optužba mora dokazati krivnju žiznad razumne sumnje’ (*beyond reasonable doubt*)” te da “nisu bile u skladu s jednim od temeljnih načela kaznenog prava – da se u sumnji mora ići u korist okrivljenika (*in dubio pro reo*)”. Stoga, kazneni postupak protiv podnositelja zahtjeva, uzet kao cjelina, predstavljao je kršenje prava na pravično suđenje zajamčenog člankom 6. stavkom 1. Konvencije.

Pravo na obrazloženu sudsku odluku može se promatrati i kao aspekt prava da se bude saslušan, koje je bitna sastavnica prava na kontradiktorni postu-

Zagreb, 2013.; Pajčić, M.; Valković, L., *Presude Europskog suda za ljudska prava protiv Republike Hrvatske zbog povrede prava na pravično suđenje*, Hrvatski ljetopis za kazneno pravo i praksu, br. 2, 2012., str. 751 – 794.

²⁷ Vidi odluke ESLJP-a *Salabiaku protiv Francuske* od 7. listopada 1988. i *Sunday Times protiv Ujedinjenog Kraljevstva* od 26. travnja 1979.

²⁸ O tome vidi Krapac, D., *op. cit.* u bilj. 4, str. 390.

²⁹ Odluka ESLJP-a *Peša protiv Hrvatske* od 8. travnja 2010.

³⁰ Odluka ESLJP-a *Telfner protiv Austrije* od 20. ožujka 2001.

³¹ Odluka ESLJP-a *Ajdarić protiv Hrvatske* od 13. prosinca 2011. Vidi i odluku ESLJP-a *Melich i Beck protiv Češke* od 24. srpnja 2008.

pak.³² Također, ono može biti i aspekt prava na pristup sudu, jer se bez poznavanja činjenica i razloga ne može ostvariti ovo pravo.³³

Standardi zaštite ljudskih prava i temeljnih sloboda sadržani u pravnim stajalištima ESLJP-a ostvarili su kvalitativno nov utjecaj na kazneno procesno zakonodavstvo što je dovelo do stvaranja “jezgre osnovnih procesnih prava”³⁴ koja jamče ne samo zakonito, nego i pravično suđenje. Tako je pravo na pravični postupak jedno od najvažnijih konvencijskih “zaštitnih prava” (*les droits de sauvegarde*) od kojih se neka, izravno ili neizravno, odnose i na pravilnost izrade sudske presude.³⁵

2.3. Opseg i sadržaj prava

Opseg optuženikova prava na obrazloženu kaznenu presudu određen je Zakonom o kaznenom postupku, koji o tome sadržava više općih i posebnih pravila.³⁶ Opseg korištenja toga prava utvrđuje se po tome: (a) moraju li biti obrazložene sve ili samo neke presude, (b) moraju li na isti način biti obrazložene sve vrste presuda, (c) treba li navesti razloge za sve pojedinačne odluke obuhvaćene istom presudom ili samo za neke od njih, (d) moraju li se u obrazloženju izložiti sve bitne činjenice ili samo neke od njih, (e) mora li obrazloženje svake odluke u presudi biti potpuno ili može biti djelomično, (f) moraju li na isti način biti obrazložene prvostupanjske i drugostupanjske presude te po nekim drugim osnovama. Opseg prava na obrazloženu presudu proizlazi i iz pravnih stajališta domaćih i međunarodnih sudova. Tako je Ustavni sud izrekao da odluke sudova trebaju na odgovarajući način sadržavati razloge na kojima se osnivaju. Mjera do koje se primjenjuje ova dužnost davanja obrazloženja “može se razlikovati prema naravi odluke i treba se utvrditi u svjetlu okolnosti predmeta”.³⁷ Prema stajalištu ESLJP-a članak 6. stavak 1. Konvencije “obvezu-

³² Trechsel, S., *op. cit.* u bilj. 5, str. 104 – 106.

³³ Usporedi Pajčić, M., Valković, L., *op. cit.* u bilj. 26, str. 765.

³⁴ Ova se procesna prava (utemeljena na načelima pravičnosti, slobodi pristupa pravosuđu, pravu na obranu i dr.) u stranoj teoriji nazivaju “horizontalnim ili osnovnim procesnim pravima” (*le droit processuel horizontal ou fondamental*), tako: Guinchard, S. *et al.*, *Droit processuel : Droit commun et droit comparé du procès équitable*, 4e édition, Dalloz, Paris, 2007., str. 31 – 32, prema: Ilić, G., *op. cit.* u bilj. 16, str. 229.

³⁵ O tome vidi Ilić, G., *op. cit.* u bilj. 16, str. 229.

³⁶ Vidi članak 459. stavke 4. – 9. i dr.

³⁷ Odluka Ustavnog suda, U-III-2160/2011, od 9. svibnja 2013. O tome i u presudi ESLJP-a *Ajdarić protiv Hrvatske* od 13. prosinca 2011.

je sudove da daju razloge za svoje odluke”, ali se ta “odredba ne smije shvatiti tako da se mora dati detaljan odgovor na svaki argument”. Stupanj te obveze ovisi o prirodi same odluke, različitosti stranačkih prijedloga koji se podnose sudu te različitosti nacionalnih zakonodavstava.³⁸

Sadržaj prava na obrazloženu presudu valja razlikovati od sadržaja samog obrazloženja presude. I dok sadržajne elemente obrazloženja presude dijelom propisuje sam zakon, sadržaj navedenog prava moguće je utvrditi po onome po čemu se to pravo supstancijalno određuje i po čemu se razlikuje od drugih, posebice sličnih prava. Bitne sadržajne odrednice u pojmu prava na obrazloženu kaznenu presudu jesu: (a) pravo na poznavanje činjenica na temelju kojih je donesena presuda, (b) pravo na poznavanje razloga za donesenu odluku, (c) pravo na obrazložena stajališta suda za odluku o kaznenom djelu, krivnji i kazni, (d) pravo na dostatno vrijeme za upoznavanje s tim razlozima i stajalištima, (e) pravo na valjanu informacijsku osnovicu za ocjenu osnovanosti osude i opravdanosti izrečene kazne s ciljem donošenja odluke o podnošenju ili nepodnošenju žalbe, (f) pravo na omogućavanje dodatne obrane pred višim sudom podnošenjem djelotvorne žalbe na osnovi pravilno napisane i valjano obrazložene činjenične i pravne osnove presude.

Prema stajalištu Ustavnog suda odluka bez obrazloženja, koja ne sadržava bitne činjenice, kao ni razloge za donesenu odluku, “ne može biti valjana osnova za djelotvoran pravni lijek”.³⁹ Taj Sud podsjeća i na “dužnost valjanog obrazlaganja sudskih presuda, koje se odnose na dokazanost činjenica te na razloge kojima se sud vodio pri odmjeravanju kazne”.⁴⁰ Odluka koja ne sadržava pravne propise na temelju koje je utvrđeno neko pravo također “ne može biti valjana podloga za djelotvoran pravni lijek”.⁴¹ S tim u vezi, prema stajalištu istog Suda, “neodgovarajuće obrazloženje sudske odluke” i “nedovoljno obrazloženi relevantni razlozi na temelju kojih je donijeta predmetna odluka, predstavljaju povredu ustavnog prava na žalbu”.⁴² Posebno je upozorio da se stajališta navedena u presudama nadležnih sudova moraju zasnivati “na ustavnopravno pri-

³⁸ Ova stajališta zastupljena su i u odlukama ESLJP-a *Ruiz Torija protiv Španjolske* od 9. prosinca 1994. i *Van de Hurk protiv Nizozemske* od 19. travnja 1994. Vidi i Omejec, J., *op. cit.* u bilj. 23, str. 1160.

³⁹ Odluka Ustavnog suda, U-I-147/1992, od 24. svibnja 1993.

⁴⁰ Odluka Ustavnog suda, U-III/2374/2009, od 4. listopada 2010.

⁴¹ Odluka Ustavnog suda, U-III-3678/2005, od 20. studenog 2006.

⁴² Odluka Ustavnog suda, U-III-120/2009, od 5. veljače 2009.

hvatljivom tumačenju i primjeni mjerodavnog materijalnog prava”.⁴³ I prema stajalištu ESLJP-a, izraženom u predmetu *Olujić protiv Hrvatske*⁴⁴, “svaka vlast je obvezna opravdati svoje radnje dajući *razloge* za svoje odluke”.⁴⁵

3. ZAKONSKA UTEMELJENOST OBRAZLOŽENJA KAZNENE PRESUDE

U hrvatskom kaznenom procesnom pravu obveza obrazlaganja sudskih odluka u načelu vrijedi za sve kaznene presude, većinu rješenja, a samo iznimno i za neke naloge.⁴⁶ Zakonska obveza izrade pisane presude proizlazi iz više odredaba Zakona o kaznenom postupku, posebice iz članka 459. stavka 1., prema kojem pisana presuda mora imati i *obrazloženje*.⁴⁷ Sadržaj obrazloženja kaznene presude određen je u stavku 4. Polazno je, dakle, stajalište da svaka kaznena presuda, kao najvažnija sudska odluka, mora biti pravilno napisana, posebice njezina izreka i obrazloženje.⁴⁸ Iznimno, sud je na temelju načela ekonomičnosti i efikasnosti kaznenog postupanja, u cijelosti ili djelomično, oslobođen dužnosti obrazlaganja sudske odluke samo onda kad je to zakonom izrijekom propisano.⁴⁹

U poredbenom pravu također postoji načelna obveza obrazlaganja sudskih odluka. Tako njemački Zakon o kaznenom postupku (*Strafprozessordnung*, StPO) u članku 267. stavcima 1. – 6. propisuje da se u presudi kojom se optu-

⁴³ Odluka Ustavnog suda, U-III/3596/2004, od 28. rujna 2006. O razlikovanju interpretacije kaznenoprocenih odredaba i materijalnih kaznenopravnih odredaba vidi Vasiljević, T., *op. cit.* u bilj. 12, str. 33 – 34.

⁴⁴ Presuda ESLJP-a *Olujić protiv Hrvatske* od 5. veljače 2009.

⁴⁵ Vidi i odluku ESLJP-a u predmetu *Suominen protiv Finske* od 1. srpnja 2003.

⁴⁶ Za obrazloženje kaznenih presuda vidi članak 459. stavak 1., stavke 4. – 9. i dr., za obrazloženje rješenja vidi članak 124. stavak 3., članak 206. stavak 1., članak 357. stavak 1. i dr., a za obrazloženje naloga vidi članak 242. stavak 1. i članak 332. stavak 1. i dr.

⁴⁷ Stavcima 2. i 3. navedenog članka propisano je koje elemente treba sadržavati uvod i izreka presude. Nedostaci u uvodu presude ne predstavljaju bitnu povredu odredaba kaznenog postupka iz članka 468. stavka 1. točke II. Nedostaci u izreci presude mogu predstavljati apsolutno bitnu povredu odredaba kaznenog postupka iz članka 468. stavka 1. točke II., ali i povredu kaznenog zakona iz članka 469.

⁴⁸ Kazneni postupnik iz 1875. postavio je temeljne zahtjeve obrazloženja presude, koje su u najvećoj mjeri sadržavali i svi kasniji kazneni postupnici. Detaljnije o tome vidi Mrčela, M., *Obrazloženje presude suda prvog stupnja u kaznenom postupku*, Hrvatski ljetopis za kazneno pravo i praksu, br. 2, 1999., str. 869 – 875.

⁴⁹ Vidi *infra* poglavlje 5.

ženik osuđuje moraju navesti razlozi o krivnji kao i to na temelju kojih određaba kaznenog zakona je osuđen. Austrijski kazneni postupnik (StPO) u članku 270. stavku 2. točki 5. određuje da pismeni otpravak presude mora sadržavati razloge (obrazloženje) odluke. I prema praksi najvišeg švicarskog suda (*le Tribunal federal*) od ključne je važnosti da presuda bude obrazložena, odnosno da sud navede razloge kojima se rukovodio prilikom primjene i tumačenja zakona. U francuskom kaznenom procesnom pravu obaveza obrazloženja presude predstavlja pravilo koje postoji u interesu javnog poretka.⁵⁰ U engleskom kaznenom postupku magistratski sudovi (*magistrates court*) u pravilu nemaju obvezu obrazlaganja odluke, osim ako je podnesen pravni lijek višem sudu (*Divisional Court*) zbog povrede kaznenog zakona.⁵¹

Izrada pisane sudske odluke završna je radnja rasprave koju sud poduzima na temelju načela zakonitosti i neposrednosti u izvođenju i ocjeni dokaza. Njome se zaokružuje i finalizira rasprava o kaznenom djelu, krivnji i sankciji te drugim pravno značajnim pitanjima. Dva su bitna sadržajna dijela svake kaznene presude: odluka suda o predmetu kaznenog postupka – vidljiva u izreci, te razlozi za donesenu odluku – vidljivi iz njezina obrazloženja. Formalne sastavnice pisano izrađene presude su uvod, izreka i obrazloženje. Bez jednoga od ovih triju dijelova presuda se ne bi mogla smatrati procesnopravno valjanom i zakonitom odlukom. I dok je pravilno pisanje uvoda i izreke presude manje zahtjevno, način obrazlaganja posebice činjenične komponente presude izravno je povezan s rezultatima i ocjenom dokaza.⁵² Naime, iz načela slobodne ocjene dokaza proizlazi obveza suda da navede i obrazloži razloge kojima se rukovodio prilikom te ocjene, upravo zato što ga pritom nisu vezala nikakva formalna pravila. Bez navođenja tih razloga njegova ocjena mogla bi se smatrati proizvoljnom.

U pojedinim analitičkim prikazima nerijetko se navodi da je obveza obrazlaganja sudskih odluka sadržana u ideji nadležnog, neovisnog i nepristranog suda⁵³, da navođenje razloga u sudskoj odluci sprječava “privid nepravčnosti”,

⁵⁰ Clement, G., *L'appel voie de nullité en procédure pénale*, Revue de science criminelle et de droit pénal comparé, br. 2, 1990., str. 262.

⁵¹ Spencer, J. R., *La procédure pénale anglaise*, Presses Universitaires de France, Paris, 1998., str. 75 – 77, 103. Usporedi Krapac, D., *Engleski kazneni postupak*, Pravni fakultet u Zagrebu, Zagreb, 1995., str. 20 – 21, 165 i dalje.

⁵² O tome vidi Pavišić, B. i suradnici, *Kazneno postupovno pravo*, knjiga druga, 5. izdanje, Dušević & Kršovnik, Rijeka, 2012., str. 331.

⁵³ Priručnik OHCHR – BiH, *Ljudska prava u postizanju pravde: Priručnik o ljudskim pravima za suce, tužitelje i branitelje*, str. 134., izvor: www.ohchr.org.

da se presuda bez obrazloženja čini proizvoljnom⁵⁴, da iznošenje valjanih razloga u presudi povećava opravdanost i prihvatljivost presude za stranke u postupku, da obrazložena presuda promovira transparentnost suda i približava ga javnosti te da pravilno i potpuno obrazložene presude jamče pravnu sigurnost u društvu.⁵⁵

4. PROCESNA PRAVILA O IZRADI OBRAZLOŽENJA KAZNENE PRESUDE

4.1. Opća pravila o izradi obrazloženja

Prema odredbi članka 459. stavka 4. obrazloženje presude mora sadržavati razloge za svaku točku presude. Sadržaj pojedinih sastojaka obrazloženja ovisi o izreci presude jer je osnovna postavka da u obrazloženju moraju biti izneseni razlozi za svaku odluku navedenu u izreci. Moraju se obrazložiti sve činjenice na osnovi kojih je sud zasnovao svoju odluku. Sud u obrazloženju pisane presude mora određeno i potpuno iznijeti svoj stav o činjeničnom stanju (kaznenom djelu i krivnji), pravnim pitanjima, stranačkim prijedlozima, odstupanjima od pojedinih procesnih načela (npr. neposrednosti i kontradiktornosti u izvođenju dokaza), a u slučaju izricanja kaznenopravne sankcije i o razlozima za vrstu i mjeru izrečene sankcije odnosno kazne. Pisano izrađena presuda mora u potpunosti odgovarati presudi koja je objavljena, odnosno izvorniku presude iz zapisnika. Glavna procesna svrha ovih pravila je postizanje legalnosti i legitimnosti presude.

Pravilno napisana presuda, osim pravilno sastavljene izreke, podrazumijeva i potpuno, određeno i jasno napisano obrazloženje presude kako ne bi bilo dvojbe o tome što je i kako odlučeno tom presudom.⁵⁶ *Potpunost* obrazloženja presude znači da su navedeni razlozi o svim odlukama navedenim u izreci. Obrazloženje presude je potpuno ako su izneseni razlozi o svim bitnim činjenicama, razlozi o utvrđenom činjeničnom stanju u cjelini, rezultati analize i ocjene izvedenih dokaza te razlozi o svim drugim odlučivanjima koje je potrebno

⁵⁴ Trechel, S., *op. cit.* u bilj. 5, str. 103 – 104.

⁵⁵ Detaljnije o tome u Izvješću Misije OSCE BiH, *Obrazloženja presuda u predmetima ratnih zločina u Bosni i Hercegovini: Izazovi i pozitivni primjeri*, Sarajevo, 2009., str. 10 – 11, izvor: http://wcjp.unicri.it/proceedings/docs/OSCEBiH_Reasoning%20judgments%20BiH_2009_bcs.pdf.

⁵⁶ Usporedi Pavišić, B., *op. cit.* u bilj. 52, str. 331 – 332; Mrčela, M., *op. cit.* u bilj. 48, str. 890 – 891.

obrazložiti.⁵⁷ Ne samo da u presudi može potpuno izostati obrazloženje, ono može biti i očito inkohherentno, što bi upućivalo na to da je riječ o arbitrarnoj odluci (“*it is not based on reason*”).⁵⁸ *Određenost* razloga u obrazloženju presude znači da način i redoslijed upotrijebljenih riječi, rečenica i sintagmi na siguran način upućuju na razloge presude. Zahtjev za postizanjem određenosti razloga presude podrazumijeva da u obrazloženju nije dovoljno iznijeti samo sadržaj optužbe, navode obrane, iskaze svjedoka i sadržaj materijalnih dokaza, nego treba navesti koje je činjenice sud utvrdio i kojim dokazima, zatim ocjenu tih dokaza te navođenje razloga zašto neke od tih činjenica prihvaća utvrđenima, a druge ne prihvaća.⁵⁹ *Jasnoća* obrazloženja znači da su razlozi presude razumljivi. Za jasnoću razloga važan je stil izražavanja te posebno jasno oblikovane misli. Argumentacija kaznene presude⁶⁰ jasna je ako je upotrijebljen dobar stil izražavanja u presudi. Stil pisanja je dobar ako su riječi, pojmovi i rečenice lijepo i jasno oblikovane. Pretpostavke za pravilno obrazloženu sudsku odluku su: potpuno poznavanje činjeničnog stanja predmetnog kaznenog slučaja, dobro poznavanje pravnih pravila koja u konkretnom slučaju treba primijeniti, sposobnost pravilnog prosuđivanja i zaključivanja, poznavanje pravila logike te posjedovanje dovoljno vremena za pisanje sudske odluke.⁶¹

Prema stajalištu Ustavnog suda obrazloženje prvostupanjske presude mora biti “određeno i potpuno”⁶², “sukladno procesnim propisima”, a izneseni razlozi utemeljeni “na mjerodavnom zakonu”⁶³. Slični standardi koriste se i u poredbenom pravu. Tako sud mora navesti “jasne razloge zbog kojih odlučnu činjenicu o krivnji optuženika uzima kao dokazanu...” te pritom dati “jasne, dovoljne i ustavnopravno prihvatljive razloge za svoje pravno stajalište u pogledu odlučnih činjenica koje su od značaja za utvrđivanje je li optuženik počinio kazneno djelo”.⁶⁴ U predmetu *Hadjianastassiou protiv Grčke* ESLJP je izrekao da nacionalni sudovi moraju s “dostatnom jasnoćom izložiti razloge svoje

⁵⁷ Usporedi Mrčela, M., *op. cit.* u bilj. 48, str. 890.

⁵⁸ Vidi odluku ESLJP-a *Tatishvili protiv Rusije* od 22. veljače 2007.

⁵⁹ Vasiljević, T., *op. cit.* u bilj. 12, str. 439.

⁶⁰ Harašić, Ž., *Argumentacija u odlukama hrvatskih sudova*, doktorska disertacija, Split, 2003.

⁶¹ O tome vidi Pavišić, B., *op. cit.* u bilj. 52, str. 331 – 334.

⁶² Odluka Ustavnog suda, U-III-4532/2007, od 12. studenoga 2009.

⁶³ Vidi odluke Ustavnog suda, U-III/3596/2004, od 28. rujna 2006. i U-III-1561/2005, od 1. ožujka 2007.

⁶⁴ Odluka Ustavnog suda Srbije, UŽ-1157/2008, od 14. travnja 2011.

odluke".⁶⁵ Judikatura Europskog suda za ljudska prava sadržava brojna pravna stajališta o supstancijalnom pojmu i sadržaju prava na obrazloženu sudsku odluku, posebice kaznenu presudu o krivnji i sankciji. Taj Sud postulira i potpuno određena pravila obrazlaganja sudskih odluka, što je iznimno važno za praksu redovitih sudova u nacionalnim pravnim sustavima.⁶⁶

Valja istaknuti da zakon ne sadržava odredbe koje bi propisivale način i sistematiku izrade obrazloženja presude. Određena pravila i standarde o tome daje sudska praksa. Prema najčešće korištenim standardima prakse uobičajeni model obrazloženja jedne meritorne kaznene presude imao bi sljedeći redoslijed: iznošenje sadržaja optužbe, iznošenje stajališta optuženika o optužbi, polazno stajalište suda o predmetu optužbe, pregled izvedenih dokaza, analiza dokaza, izlaganje zaključaka o činjenicama i činjeničnom stanju, razlozi zbog kojih su odbijeni pojedini dokazni prijedlozi, razlozi za podvođenje činjenica pod pravne propise, razlozi (pozitivni i negativni) o postojanju kaznenog djela i o krivnji, razlozi o okolnostima značajnim za odmjeravanje kazne i izricanje drugih sankcija te razlozi o drugim odlukama u presudi.⁶⁷

4.2. Sadržaj obrazloženja presude o kaznenom djelu i krivnji

Zakon je propisao vrlo određena pravila izrade obrazloženja odluke o kaznenom djelu i krivnji. Tako je dužnost suda u pisanom obrazloženju presude samo navesti *nesporne* činjenice, što znači da ih ne mora obrazložiti. Iako se ne navode razlozi o njihovoj dokazanosti, one se moraju pojedinačno navesti jer se konačna odluka donosi i na njihovoj ocjeni. *Sporne* činjenice moraju se navesti u obrazloženju određeno i potpuno te pritom izložiti razloge o njihovoj dokazanosti ili nedokazanosti. One se mogu odnositi na objektivna i subjektivna obilježja predmetnog kaznenog djela i krivnje (radnju, posljedicu, uzročnost, ubrojivost, kažnjivost).⁶⁸ Treba obrazložiti sve bitne činjenice, ali i pomoćne činjenice i činjenice indicije. Zaključak o postojanju ili nepostojanju

⁶⁵ Odluka ESLJP-a *Hadjianastassiou protiv Grčke* od 26. lipnja 1992.

⁶⁶ Detaljnije vidi Omejec, J., *op. cit.* u bilj. 23, str. 1161 – 1162.

⁶⁷ Usporedi Pavišić, B., *op. cit.* u bilj. 52, str. 333; Mrčela, M., *op. cit.* u bilj. 48, str. 890 – 891.

⁶⁸ O tim ustanovama kaznenog prava detaljnije vidi odgovarajuće izvode u: Horvatić, Ž., *Kazneno pravo: opći dio*, Pravni fakultet u Zagrebu, Zagreb, 2003.; Novoselec, P., *Opći dio kaznenog prava*, 3. izdanje, Pravni fakultet u Zagrebu, Zagreb, 2009.; Grozdanić, V.; Škorić, M.; Martinović, I., *Kazneno pravo – Opći dio*, Pravni fakultet u Rijeci, Rijeka, 2013.

određene činjenice sud donosi na temelju izvedenih dokaza, pri čemu ocjena tih dokaza ne smije biti arbitrarna i samovoljna.⁶⁹ Posebna je obveza suda da iznese ocjenu *vjerodostojnosti* proturječnih dokaza. Zakon nalaže sudu da iznese i razloge zbog kojih nije prihvatio pojedine *prijedloge stranaka*⁷⁰ te izložiti zbog kojih je razloga odlučio ne ispitati neposredno svjedoka ili vještaka čiji je iskaz ili pisani nalaz pročitani. Među razlozima koje je sud dužan iznijeti u obrazloženju jesu i razlozi kojima se vodio pri rješavanju *pravnih pitanja*, odnosno razlozi zašto je određeno činjenično utvrđenje podveo (supsumirao) pod konkretnu pravnu normu.⁷¹ Ta obveza osobito vrijedi pri utvrđivanju postoji li kazneno djelo i krivnja, ali i pri primjeni drugih odredaba kaznenog zakona na optuženika i njegovo djelo (članak 459. stavak 5.).⁷²

U pogledu obrazlaganja osuđujuće presude valja istaknuti da pravila iz članka 459. stavka 5. neće vrijediti prilikom izrade obrazloženja presude kojom se optuženik o svim točkama optužbe očitovao na način da se smatra krivim. U tom slučaju obrazloženje presude sadržava samo podatke koji se odnose na izrečenu kaznu.

Navedena pravila proizlaze i iz brojnih pravnih stajališta visokih sudova. Tako Vrhovni sud upozorava da obrazloženje prvostupanjske presude “mora sadržavati dostatne i razumljive razloge koji se odnose na sve bitne elemente predmetnog kaznenog djela”⁷³, a posebice je dužan dati ocjenu vjerodostojnosti proturječnih dokaza. Također, razlozi o ocjeni dokaznog materijala izneseni u pobijanoj presudi moraju biti “temeljiti, logični i uvjerljivi”⁷⁴, a stajališta u presudama nižih sudova moraju se zasnivati na “ustavnopravno prihvatljivom

⁶⁹ Tako, Krapac, D., *op. cit.* u bilj. 4, str. 455.

⁷⁰ O procesnim posljedicama izostanka obrazloženja o neprihvatanju dokaznih prijedloga stranaka vidi Krapac, D., *Procesnopravni aspekt problema utvrđivanja činjeničnog stanja u krivičnom postupku*, Jugoslovenska revija za kriminologiju i krivično pravo, br. 3-4, 1981., str. 540 – 541; Đurđević, Z., *Bitne povrede odredaba kaznenog postupka*, Hrvatski ljetopis za kazneno pravo i praksu, br. 1, 1995., str. 103.

⁷¹ Usporedi Grubiša, M., *Činjenično stanje u krivičnom postupku*, Informator, Zagreb, 1980., str. 132 – 165.

⁷² Sud BiH posebno ističe da bi “metodičniji, organiziraniji i promišljeniji pristup” izradi presude omogućio objema strankama u postupku i žalbenom vijeću “da brzo i učinkovito utvrde odlučujuće činjenice ustanovljene od strane sudskog vijeća i da ispita dokaze i obrazloženje tih činjenica”. Vidi presudu Suda BiH u predmetu *Mirko Todorović i Miloš Radić*, donesenu 23. siječnja 2009., objavljenu 17. veljače 2009. godine, paragraf 10.

⁷³ Presuda Vrhovnog suda, I Kž 187/2010-6, od 21. studenog 2012.

⁷⁴ Presuda Vrhovnog suda, I Kž 487/2012-4, od 16. svibnja 2013.

tumačenju i primjeni mjerodavnog materijalnog prava”.⁷⁵ Iako pravu stranaka da predlažu pojedine dokaze “ne korespondira dužnost suda da te dokaze prihvati i izvede, odluči li odbiti pojedine prijedloge, dužan je to obrazložiti”.⁷⁶

4.3. Sadržaj obrazloženja presude o kazni

Obrazloženje odluke o kazni uređeno je općim procesnim pravilima. Zakon sadržava i neka posebna pravila s ciljem objektiviziranja postupka u kojem se odlučuje o vrsti i mjeri kazne.⁷⁷ U ta pravila pripada i obrazloženje donesene odluke te njezino preispitivanje u drugostupanjskom postupku. Izbor vrste i mjere kazne postaje važno samo u korelaciji s obvezom suda da mora obrazložiti svoju odluku o kazni.⁷⁸ Naime, izostanak razloga o kazni u presudi onemogućuje preispitivanje ne samo opravdanosti i zakonitosti same kazne, nego i procesne pravilnosti postupka u kojem je utvrđivana kazna. Iz navedenog proizlazi da se kaznenopravni aspekt odluke o kazni ogleda u postojanju postupka (dijela rasprave) u kojem se izvode dokazi za činjeničnu osnovicu odluke o kazni, zakonskoj obvezi suda da obrazloži donesenu odluku te obvezi preispitivanja odluke o kazni pred drugostupanjskim sudom.⁷⁹

Prema zakonu, sud je dužan obrazložiti odluku o kazni tako što će u obrazloženju navesti: (a) koje je okolnosti uzeo u obzir pri odmjeravanju kazne, (b) kojim se razlozima vodio kad je ustanovio da kaznu treba ublažiti ili optuženika osloboditi od kazne ili izreći uvjetnu osudu, odnosno djelomičnu uvjetnu osudu, zamijeniti kaznu radom za opće dobro na slobodi, izreći posebne obveze, zaštitni nadzor, sigurnosnu mjeru ili oduzimanje imovinske koristi, oduzimanje predmeta ili javno objavljivanje presude, (c) te ako je izrekao novčanu kaznu u dnevnim dohocima odnosno dnevnim iznosima, u obrazloženju će posebno iznijeti dokaze i okolnosti važne za odluku o visini i broju dnevnih

⁷⁵ Vidi odluke Vrhovnog suda, I Kž-774/08-36, od 7. srpnja 2011. i III Kž-14/11-6, od 21. ožujka 2012.

⁷⁶ Presuda Vrhovnog suda, I Kž 773/2011-4, od 21. studenog 2012.

⁷⁷ O nužnosti objektiviziranja i racionaliziranja postupka odmjeravanja kazne kroz poštovanje općih pravila suđenja i pravnih načela vidi Đurđević, Z., *Odluka o kazni – kaznenoprocena pitanja*, Hrvatski ljetopis za kazneno pravo i praksu, br. 2, 2004., str. 763, bilj. 32.

⁷⁸ O tome vidi Đurđević, Z., *op. cit.* u bilj. 77, str. 752; Grubiša, M., *Odluka o kazni*, Jugoslavenska revija za kriminologiju i krivično pravo, br. 1, 1968., str. 3; Mrčela, M., *Obrazlaganje izbora i mjere kazne*, Aktualna pitanja kaznenog zakonodavstva, Inženjerski biro, Zagreb, 2003., str. 116 – 141.

⁷⁹ O tome posebice vidi Đurđević, Z., *op. cit.* u bilj. 77, str. 751 – 752.

dohodaka, odnosno dnevnih iznosa te svoju ocjenu optuženikovih osobnih i imovinskih prilika (članak 459. stavak 6.).

Činjenice na temelju kojih sud odmjerava kaznu su pravno relevantne činjenice koje se moraju utvrditi s potpunom izvjesnošću i na isti način kao i činjenice na kojima se zasniva odluka o krivnji.⁸⁰ Osim navedenog, sud će posebno navesti kojim se razlozima vodio kad je ustanovio da kaznu treba ublažiti ili optuženika osloboditi od kazne ili izreći drugu kaznenopravnu sankciju ili mjeru. Ti se razlozi odnose na ispunjenje činjeničnih i pravnih pretpostavki, ali i zakonskih uvjeta za izricanje neke od navedenih sankcija i mjera koje su u najvećoj mjeri propisane materijalnim kaznenim zakonom.

U odluci kojom izriče novčanu kaznu u dnevnim prihodima sud mora navesti činjenice i okolnosti na temelju kojih je utvrdio određenu visinu novčane kazne, odnosno broj dnevnih prihoda. Pritom mora ocijeniti optuženikove osobne i imovinske prilike. Posebno je pravilo da sud pri izricanju uvjetne osude najprije treba izreći kaznu zatvora za kazneno djelo, pa tek zatim utvrditi postoje li uvjeti za izricanje uvjetne osude, odnosno može li se i bez izvršenja kazne ostvariti svrha kažnjavanja.⁸¹

Vrhovni je sud u više svojih odluka zauzimao decidirana pravna stajališta o obrazloženju oduke o kazni. Tako sud u razlozima presude “mora određeno navesti kojim su dokazima utvrđene činjenice o kojima ovisi odluka o kazni te razloge zbog kojih uzima da one zaista postoje”.⁸² Pri izboru vrste i mjere kazne, polazeći od stupnja krivnje i svrhe kažnjavanja, “moraju se ocijeniti sve okolnosti koje utječu da kazna po vrsti i mjeri bude lakša ili teža”⁸³ te pritom “ispravno utvrditi sve odlučne činjenice, kako olakotne tako i otegotne važne za proces individualizacije kazne”.⁸⁴ Postupak preinačenja odluke o kazni ne uključuje samo rješenje pravnog pitanja o tome pripada li određena okolnost u olakotne ili otegotne, nego i prosudbu o tome koja vrsta i mjera kazne najbolje odgovara potrebama konkretnog slučaja. Prilikom “prevrednovanja” neke utvrđene otegotne ili olakotne okolnosti, poglavito tamo gdje je na temelju takvog zaključka došlo do znatnijeg preinačenja izrečene kazne na štetu optu-

⁸⁰ Pravno stajalište zauzeto u odluci Vrhovnog suda Hrvatske, Kž-1826/64.

⁸¹ Horvatić, Ž., *Izbor kazne u jugoslavenskom krivičnom pravu i sudskoj praksi*, Informator, Zagreb, 1980., str. 281 – 282.

⁸² Pravno stajalište zauzeto na proširenoj sjednici Kaznenog odjela Vrhovnog suda od 17. lipnja 1985.

⁸³ Presuda Vrhovnog suda, I Kž 290/2013-4, od 21. svibnja 2013.

⁸⁴ Presuda Vrhovnog suda, I Kž 773/2011-4, od 21. studenog 2012.

ženika, sud mora “objasniti na temelju čega je donio takav zaključak”.⁸⁵ Opće-prihvaćeno je stajalište da “okolnosti koje je zakon već uzeo u obzir prilikom propisivanja kaznenog okvira za određeno kazneno djelo⁸⁶ sud ne smije još jednom uzeti u obzir kod odmjeravanja kazne jer bi se inače ista okolnost (na štetu optuženika) vrednovala dva puta.”⁸⁷

U navedenom kontekstu posebno je važna presuda III Kž 13/11-4 od 29. studenog 2011. u kojoj je Vrhovni sud iskazao sljedeće: “Zadatak suda ne ograničava se samo iz zakonskog opisa djela, pravnih formulacija i činjeničnog učina kreirati konkretno ostvareno kazneno djelo, već izabrati vrstu i mjeru kazne koja će optimalno odgovarati svrsi kažnjavanja. Uloga suda se, pri tome, ne svodi samo na mehaničko posredovanje između slova zakona i stvarnosti. Zakonodavac, generalizirajući svrhu kažnjavanja, nastoji obuhvatiti neodređen broj slučajeva i sažeti ih u opće pravilo. Sud u svakom pojedinom slučaju konkretizira opće pravilo i deduktivnim postupkom stvara zaključke potrebite za odluku o vrsti i mjeri kazne... Određujući vrstu i mjeru kazne koju će primijeniti, sud uzima u obzir okolnosti koje utječu da kazna po vrsti i mjeri bude lakša ili teža za počinitelja kaznenog djela, a osobito stupanj krivnje, pobude iz kojih je kazneno djelo počinjeno, jačinu ugrožavanja ili povrede zaštićenog dobra, okolnosti u kojima je kazneno djelo počinjeno, okolnosti u kojima je počinitelj živio prije počinjenja kaznenog djela i usklađenost njegovog ponašanja sa zakonima, okolnosti u kojima živi i njegovo ponašanje nakon počinjenja kaznenog djela, te ukupnost društvenih i osobnih uzroka koji su pridonijeli počinjenju konkretnog kaznenog djela.”⁸⁸

5. IZOSTANAK OBRAZLOŽENJA ILI DJELOMIČNO OBRAZLOŽENJE KAZNENE PRESUDE

I uz načelnu zakonsku obvezu obrazlaganja svih sudskih odluka zakon omogućuje da presuda pod određenim uvjetima ne mora sadržavati obrazloženje ili ono može biti i djelomično. U poredbenom pravu također postoje brojni

⁸⁵ Presuda Ustavnog suda, U-III/2374/2009, od 4. listopada 2010.

⁸⁶ U postupku vrednovanja činjenica o kojima ovisi odluka o kazni nije moguća primjena pravila *in dubio pro reo*, stajalište izraženo u presudi Ustavnog suda, U-III/2374/2009, od 4. listopada 2010.

⁸⁷ Novoselec, P., *op. cit.* u bilj. 68, str. 462. Od ovog pravila postoji iznimka. O tome u presudi Ustavnog suda, U-III/2374/2009, od 4. listopada 2010. Prema istoj presudi “iznimke od pravila moraju se restriktivno tumačiti, a ekstenzivno obrazložiti.”

⁸⁸ Presuda Vrhovnog suda, III Kž 13/11-4, od 29. studenog 2011.

slučajevi u kojima sudska odluka ne mora biti obrazložena. Tako u engleskom kaznenom postupku magistratski sudovi (*magistrates court*) u pravilu nemaju obvezu obrazlaganja odluke, osim ako je podnesen pravni lijek višem sudu (*Divisional Court*) zbog povrede kaznenog zakona.⁸⁹ U francuskom kaznenom procesnom pravu odluke porotnog suda (*la cour d'assises*) koji odlučuje o najtežim kaznenim djelima (*les crimes*) ne moraju sadržavati obrazloženje.⁹⁰ Prema švicarskom postupniku sudske odluke koje se ne mogu pobijati pravnim lijekom ne moraju biti obrazložene.⁹¹ I u drugim kaznenim zakonodavstvima predviđene su mogućnosti neobrazlaganja pojedinih sudskih odluka.⁹²

Prema zakonu, više je slučajeva u kojima presuda ne mora imati obrazloženje ili ono može biti skraćeno. Tako pisana presuda neće sadržavati obrazloženje ako stranke odmah nakon objave presude za kazneno djelo za koje je propisana novčana kazna ili kazna zatvora do pet godina, a nije izrečena kazna zatvora ili djelomična uvjetna osuda, ne zahtijevaju pisani otpravak presude. U tom slučaju kratko obrazloženje unosi se samo u zapisnik, koji se uručuje prisutnim strankama. Otpravak presude neće sadržavati obrazloženje ni u slučaju kad se stranke i oštećenik koji imaju pravo žalbe protiv presude odreknu prava na žalbu kojom je optuženiku izrečena novčana kazna, rad za opće dobro, uvjetna osuda ili sudska opomena.

Presuda može imati djelomično (skraćeno) obrazloženje. U postupku u kojem stranke nisu osporile određene činjenice sud će u osuđujućoj presudi samo navesti te nesporne činjenice, ali ih nije dužan obrazlagati. Sud nije dužan iznositi u obrazloženju ni sporne ni nesporne činjenice o kaznenom djelu i krivnji ako se optuženik očitovao o optužbi na način da se smatra krivim po svim točkama optužbe. U tom slučaju izložit će i navesti razloge samo za one činjenice i okolnosti o kojima ovisi odluka o kazni.

Posebna pravila vrijede za neke vrste presuda. Tako u obrazloženju *oslobađajuće* presude sud treba samo navesti zbog kojih se zakonskih razloga to čini, što znači da iz obrazloženja mora proizlaziti je li oslobađajuća presuda donesena zato što djelo iz optužnice po zakonu nije kazneno djelo, ili zato što određene okolnosti isključuju krivnju, ili zato što nije dokazano da je optuženik

⁸⁹ Spencer, J. R., *op. cit.* u bilj. 51, str. 75 – 77, 103.

⁹⁰ Clement, G., *op. cit.* u bilj. 50, str. 262.

⁹¹ Piquerez, G., *op. cit.* u bilj. 11, str. 671.

⁹² O ograničenjima prava na obrazloženu odluku u poredbenom pravu detaljnije vidi Trechsel, S. *op. cit.* u bilj. 5, str. 107 – 108.

počinio kazneno djelo.⁹³ U obrazloženju presude kojom se odbija optužba sud se neće upuštati u ocjenu kaznene stvari, nego će se ograničiti samo na razloge za odbijanje optužbe. Pri tome sud se ne smije upuštati u razloge zbog kojih je državni odvjetnik odustao od optužbe. U presudi kojom se izdaje *kazneni nalog* u obrazloženju će se samo navesti dokazi koji opravdavaju izdavanje kaznenog naloga. Prilikom obrazlaganja *uvjetne osude* treba obrazložiti koje su okolnosti dovele do izricanja konkretne kazne zatvora, zatim zbog kojih se razloga odgađa njezino izvršenje te konačno zašto je određen utvrđeni rok provjeravanja. Posebna pravila vrijede i za obrazlaganje presude koja je donesena na temelju *sporazuma stranaka* (članak 363. stavak 2.), presude kojom se izriče *sudska opomena* (članak 546.) te presude kojom se utvrđuje da je okrivljenik počinio protupravno djelo u stanju *neubrojivosti* (članak 554. stavak 2.).

Kao opravdanje potpunog izostanka obrazloženja ili djelomičnog obrazloženja najčešće se navode razlozi ekonomičnosti i efikasnosti kaznenog postupanja. Čini se ipak da samo ti razlozi ne bi mogli biti dostatno opravdavajući s obzirom na veliku važnost prava stranaka i drugih subjekata postupka da doznaju i razloge za donesenu odluku, neovisno o tome o kojoj je vrsti odluke i vrsti odlučivanja riječ. Pojedine sudske odluke mogu imati i širu važnost za javnost koja također može prosuđivati o legitimnosti donesenih odluka i njihovoj općoj prihvatljivosti. Jedan od važnijih razloga za takvu praksu moglo bi biti nastojanje da se što prije omogući ostvarenje pravde na strani žrtve kaznenog djela.

6. POVREDA PRAVA NA OBRAZLOŽENU KAZNENU PRESUDU

Do povrede prava na obrazloženu kaznenu presudu može doći na više načina: potpunim izostankom obrazloženja presude; nepostojanjem razloga za pojedina odlučivanja (točke presude) navedene u izreci; nepravilnim ili nepotpunim obrazloženjem odluke o kaznenom djelu (ili samo pojedinih njegovih zakonskih obilježja), krivnji i kazni; izostankom obrazloženja o neprihvatanju dokaznih prijedloga stranaka; nepostojanjem razloga pri rješavanju pravnih pitanja; nepostojanjem razloga o primjeni materijalnih kaznenopravnih odredaba; postojanjem proturječnosti razloga presude i izreke presude iz izvornika; te znatne proturječnosti između onoga što se navodi u razlozima presude o sadržaju pisanih isprava i samih tih isprava.

Za slučaj povrede prava na obrazloženu sudska odluku postoje različiti načini pravne zaštite. Prije svega, predviđena je procesnopravna zaštita koja se

⁹³ Pravno stajalište zauzeto u presudi Vrhovnog suda, Kž-839/83, od 15. prosinca 1984.

sastoji od podnošenja odgovarajućega pravnog lijeka protiv nepravilno obrazložene sudske odluke.⁹⁴ Zbog nedostataka u obrazloženju presude opisanih u članku 468. stavku 1. točki 11. ZKP-a, koji čine bitnu povredu odredaba kaznenog postupka, ukida se prvostupanjska presuda i predmet se vraća na ponovno suđenje.⁹⁵ Koncept i sadržaj bitnih povreda odredaba kaznenog postupka osigurava poštovanje pojedinih jamstava pravičnog postupka, pa tako i prava na obrazloženu sudsku odluku.⁹⁶ Kaznenopravna zaštita sastojala bi se u tome što bi u određenim slučajevima mogla biti riječ i o kaznenom djelu kršenja zakona od strane suca ili o kaznenom djelu s određenim vidovima zlorabom. Ustavopravna zaštita podrazumijeva mogućnost podnošenja ustavne tužbe zbog povrede prava na pravični postupak iz članka 29. Ustava, ali i zbog povrede prava na pravni lijek iz članka 18. Ustava jer prema stajalištu Ustavnog suda “neodgovarajuće obrazloženje sudske odluke” i “nedovoljno obrazloženi relevantni razlozi na temelju kojih je donijeta predmetna odluka, predstavljaju povredu ustavnog prava na žalbu”.⁹⁷ Ako su iscrpljeni svi domaći pravni lijekovi, daljnja mogućnost je apelacija Europskom sudu za ljudska prava zbog povrede prava na pravičan postupak iz članka 6. stavka 1. Konvencije te prava na žalbu iz članka 2. Protokola 7 uz Konvenciju.

7. SADRŽAJ OBRAZLOŽENJA DRUGOSTUPANJSKE PRESUDE

Obveza obrazlaganja drugostupanjske presude proizlazi iz odredbe članka 459. stavka 5. koja na temelju članka 449. stavka 3. vrijedi i za ovu vrstu presuda. Posebna pravila obrazlaganja drugostupanjskih presuda sadržana su u odredbi članka 487., stavci 1. – 3., prema kojoj drugostupanjski sud treba u

⁹⁴ O pravu pobijanja prvostupanjskih kaznenih presuda zbog propusta u obrazloženu detaljnije vidi Bubalović, T., *Pravni lijekovi u kaznenom postupovnom pravu*, Dušević & Kršovnik, Rijeka, 2011., str. 117 – 124. Za brojnu sudsku praksu u tom području vidi Garačić, A., *Zakon o kaznenom postupku – pravni lijekovi*, Libertin naklada, Rijeka, 2014.

⁹⁵ Sud BiH je 35 % presuda koje su razmatrane u drugostupanjskom postupku 2008. i 2009. godine ukinuo dijelom ili u cjelini zbog nedostataka u obrazloženju presude (članak 297.(1)(k) ZKP BiH). Vidi Izvješće Misije OSCE BiH, *op. cit.* u bilj. 55, str. 17.

⁹⁶ Valja upozoriti da je u ZKP nepotrebno uvedena nova bitna povreda odredaba kaznenog postupka koja postoji u slučajevima teške povrede prava na pravično suđenje zajamčeno Ustavom i Konvencijom za zaštitu ljudskih prava i temeljnih sloboda (članak 468. stavak 2.). O opravdanoj kritici i neslaganju s tim zakonskim rješenjem detaljnije vidi Đurđević, Z., *Rekonstrukcija, judicijalizacija, konstitucionalizacija, europeizacija hrvatskog kaznenog postupka V. novelom ZKP/08: prvi dio?*, Hrvatski ljetopis za kazneno pravo i praksu, br. 2, 2013., str. 345 – 346.

⁹⁷ Odluka Ustavnog suda, U-III-120/2009, od 5. veljače 2009.

obrazloženju presude, odnosno rješenja: (a) ocijeniti žalbene razloge i iznijeti povrede zakona koje je uzeo u obzir po službenoj dužnosti, (b) navesti koje su odredbe povrijeđene i u čemu se povrede sastoje kad se prvostupanjska presuda ukida zbog bitnih povreda odredaba kaznenog postupka, (c) navesti u čemu su nedostaci u utvrđivanju činjeničnog stanja kad se prvostupanjska presuda ukida zbog pogrešno ili nepotpuno utvrđenoga činjeničnog stanja, posebno u odlučivanju o prijedlozima stranaka da se pribave i izvedu pojedini dokazi, odnosno zašto su novi dokazi i činjenice važni za donošenje pravilne odluke.

U pogledu obveze da drugostupanjski sud mora ocijeniti i očitovati se na sve bitne žalbene navode podnositelja žalbe i svoju odluku obrazložiti, Ustavni sud zauzeo je stajalište da drugostupanjski sud, kad preinačuje presudu, "mora navesti razloge koji osporavaju ispravnost prosudbi nižih sudova te svoje ocjene i vrijednosne sudove obrazložiti".⁹⁸ U protivnom bila bi riječ o povredi prava na pravično suđenje zajamčeno člankom 29. stavkom 1. Ustava. Ipak, "obrazloženje drugostupanjske odluke ne mora uvijek biti jednako prvostupanjskom, posebice kad je prvostupanjsko obrazloženje bilo vrlo iscrpno, a drugostupanjski sud prihvatio njegovu argumentaciju".⁹⁹ I u tako reduciranom obrazloženju drugostupanjske odluke mora se jasno pokazati "da je drugostupanjski sud u stvarnosti ocijenio sva važna sporna pitanja žalbe".¹⁰⁰

Prema posebnom pravnom stajalištu Ustavnog suda drugostupanjski sud nema ovlast "bitno drugačije od prvostupanjskog suda *vrednovati* određenu skupinu činjenica" i na takvom vrednovanju zasnovati svoju odluku o kazni. Pa ipak, samo drukčije vrednovanje činjenica ne bi bilo upitno kad bi bila riječ o "činjenicama koje su podložne vrednovanju radi odluke o kazni i kad se razlozi drugostupanjskog suda za znatno povećanje zatvorske kazne ne bi iscrpljivali u sumarnom i uopćenom obrazloženju", koje se pretežito svodi na postizanje "opće svrhe kažnjavanja". Svako "prevrednovanje" olakotnih i/ili otegotnih okolnosti od strane višeg suda "uvijek zahtijeva cjelovito obrazloženje".¹⁰¹ Odlučujući o prigovorima podnositelja da mu žalbeni sud nije odgovorio na sve žalbene navode, Ustavni sud izrekao je da su "netransparentnim načinom odlučivanja (u postupovnom i materijalnom pravnom smislu) o povećanju podnositeljeve zatvorske kazne s deset na petnaest godina zanemarena konvencijska i ustavna jamstva podnositelja te da je na taj način došlo do povrede prava zajamčenog člankom 6. Konvencije i člankom 2. stavkom 1. Protokola 7

⁹⁸ Odluka Ustavnog suda RH, U-III-66/95, od 4. prosinca 1996.

⁹⁹ Presuda ESLJP-a *Garcia Ruiz protiv Španjolske* od 29. siječnja 1999.

¹⁰⁰ Presuda ESLJP-a *Helle protiv Finske* od 19. prosinca 1997. Vidi i odluku Ustavnog suda, U-III-2374/2009, od 4. listopada 2010.

¹⁰¹ Presuda Ustavnog suda, U-III/2374/2009, od 4. listopada 2010.

uz Konvenciju”.¹⁰² Valja posebno istaknuti da obaveza obrazlaganja drugostupanske odluke podrazumijeva da sud mora dati detaljne odgovore na sve iznesene bitne prigovore i argumente u pravnom lijeku¹⁰³, posebice ako optuženik svoj stav o tim pitanja nije usmeno iznio na raspravi.¹⁰⁴

8. ZAKLJUČAK

Iako međunarodni dokumenti o ljudskim pravima ne govore izričito o pravu na obrazloženu sudsku odluku, teorija i praksa ESLJP-a uzimaju da je ono bitna sastavnica prava na pravični postupak iz članka 6. stavka 1. Konvencije. To proizlazi iz brojnih judikata ESLJP-a koji sadržavaju vrijedna pravna stajališta ne samo o pojmu i sadržaju prava na obrazloženu sudsku odluku, nego i opće standarde obrazlaganja sudskih odluka, što je iznimno važno za praksu domaćih kaznenih sudova.

Kada je riječ o zakonskoj obvezi izrade pisane presude, temeljna je postavka da svaka odluka u njoj mora biti potpuno i pravilno obrazložena, sukladno procesnim pravilima i općeprihvaćenim ustavnim i međunarodnopravnim standardima. Pravilno napisana kaznena presuda, posebice njezino obrazloženje, jamstvo je pravičnog postupka te drugih kaznenoprocenih načela, kao što su pretpostavka nedužnosti, pravo pristupa sudu te pravo na žalbu u kaznenom postupku, ali i pravičnosti kaznenog postupka u cjelini. Stoga, obrazloženje kaznene presude treba biti takvo da omogući strankama, posebice optuženiku, da doznaju razloge na temelju kojih je sud zasnovao svoju odluku i da se lakše i pravilnije odluče hoće li tu odluku pobijati pravnim lijekom, po kojim osnovama i iz kojih razloga. Istodobno, ono omogućuje sudovima koji odlučuju o pravnim lijekovima da vrše svoju instancijsku nadležnost. Presude koje nisu obrazložene u skladu s navedenim standardima ne mogu ostvariti glavni cilj kaznenog postupka, a to je postizanje pravilne i zakonite sudske odluke.

Polazeći od iznimne važnosti, ali i složenosti prava na obrazloženu sudsku odluku, sasvim je izvjesno da bi jedno opsežnije sustavno istraživanje, koje za potrebe ovoga rada nije moglo biti provedeno zbog ograničenosti njegova opsega, pokazalo omogućuju li obrazloženja sudskih odluka domaćih kaznenih sudova učinkovitu instancijsku provjeru legalnosti i legitimnosti njihovih odluka, ali i pravičnosti postupka u kojem su donesene, kao i to ostvaruje li se i u kojoj mjeri dodatna pravna zaštita ustavnih i konvencijskih prava optuženika u kaznenom postupku.

¹⁰² Presuda Ustavnog suda, U-III/2374/2009, od 4. listopada 2010.

¹⁰³ Odluka ESLJP-a *Van der Hurk protiv Nizozemske* od 19. travnja 1994.

¹⁰⁴ Odluka ESLJP-a *Helle protiv Finske* od 19. prosinca 1997.

Summary

Tadija Bubalović*

THE RIGHT OF THE ACCUSED TO A REASONED COURT DECISION

The right of the accused to a reasoned court decision is guaranteed by the Constitution of the Republic of Croatia (Art 29), the law (Art 459, para 1, 4 - 9 of the CPA), and international law (Art 6, para 1 of the European Convention on Human Rights). It stems from a number of judgments of the highest domestic criminal courts, the Constitutional Court, and the European Court of Human Rights, according to which court decisions must include the court's reasoning. It should be noted that the scope and content of the reasoning may not be the same in all types of judgment. The right to a reasoned judicial decision, especially if it rules on a criminal offense, guilt and punishment, refers to the right to knowledge of reasons and reasoned positions on the basis of which that decision is made. In explaining a written judgment the court must specifically and completely state its position on the facts (the criminal offense and the guilt), legal issues, the parties' proposals, deviations from certain procedural principles (e.g. immediacy and contradictions in the presentation of evidence), and in the event of imposition of criminal sanctions, reasons for the type and range of sanction or punishment. A criminal procedure which does not result in a properly substantiated court decision does not meet the constitutional and international standards of generally accepted right of a citizen to a fair trial as a fundamental principle of criminal procedure. Exceptionally, a court, in whole or in part and according to the principle of economy and efficiency of criminal proceedings, may be exempted from the duty to give reasons for its decision only when it is expressly stipulated by law. A properly written criminal judgment, and particularly its reasons, represent a guarantee of a fair trial and the truthfulness and legality of the decision made. In addition, it ensures a valid informational, factual and legal basis for any decision on the submission of a remedy, and at the same time allows, if it comes to that, better control of the correctness of a court decision by a higher court. In addition to the first instance judgment, the obligation to give reasons for the appellate judgment arises out of the provision of Art 459, para 5 and Art 449, para 3. Specific rules for reasoning in appellate judgments are contained in the provision of Art 487, para 1-3. Reasoning of an appellate decision does not necessarily have to be as detailed as that of the first instance decision, especially when the first instance reasoning was full and detailed, and when the appellate court accepts its argumentation. In the end, it should be recalled that the obligation to give proper reasons for a judicial decision should encourage the court to properly and fully establish the facts in a criminal case in hand and correctly apply the legal standards so as to ensure a fair trial until the judgment becomes final.

Keywords: court decision, the right to a reasoned decision, the scope and content of the statement of reasons, fair trial

* Tadija Bubalović, Ph. D., Professor, Faculty of Law, University of Rijeka, Hahlić 6, Rijeka

